

فصل سوم

ایران در عصر باستان؛ سرآغاز هویت ایرانی

میهن عزیز ما تاریخی طولانی دارد و مهد یکی از تمدن‌های کهن و غنی به‌شمار می‌رود. ساکنان این دیار، از جمله نخستین گروه مردمانی بودند که به کشاورزی و اهلی کردن حیوانات پرداختند و در حدود ۵۵۰۰ سال پیش شهرهایی را برپا کردند. ایرانیان باستان در فاصله ۷۰۰ ق.م. تا ۶۵۱ ق.م. چندین سلسله حکومتی بزرگ را بنیان نهادند و بر بخش وسیعی از جهان آن روزگار فرمانروایی کردند و تمدن ایرانی را به شکوفایی رساندند. در این فصل درباره دستاوردهای تمدنی ایرانیان باستان و جایگاه سیاسی و اقتصادی ایران در دوران باستان، مطالعه و کاوش خواهید کرد.

مطالعه و کاوش در گذشته‌های دور

درس ۷

در این درس، با مطالعه پیشینه تحقیقات علمی و منابع پژوهش تاریخ ایران دوره باستان، انتظار می‌رود گونه‌های مختلف منابع پژوهش در تاریخ ایران باستان را شناسایی و دسته‌بندی کنید و اهمیت و اعتبار هر دسته را بسنجید.

پرس
پیشینه پژوهش در تاریخ ایران باستان
الف - آگاهی تاریخی آمیخته با افسانه: ایرانیان تا دو قرن پیش و قبل از رمزگشایی و خوانده شدن خط میخی و آغاز کاوش‌های باستان‌شناسی، آگاهی و درک محدودی از تاریخ و تمدن باستانی خود داشتند. تا آن زمان مورخان ایرانی بر پایه ترجمه خدای‌نامه‌های متعلق به دوران ساسانی و نیز داستان‌های شاهنامه فردوسی، تاریخ ایران در عهد

باستان را می‌نوشتند. در واقع، نوشته‌های آنان، ترکیبی از افسانه و واقعیت بود. این مورخان، تاریخ عصر باستان را به چهار دوره تقسیم می‌کردند (به نمودار خط زمان زیر نگاه کنید). مطالب مربوط به سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان آمیخته با افسانه‌های کهن بود؛ درباره اشکانیان مطالب بسیار کم و محدود به بعضی اسامی بود؛ ولی در خصوص ساسانیان اطلاعات تاریخی قابل توجهی وجود داشت.

۱ پرسش

پیشدادیان	کیانیان	اشکانیان	ساسانیان
-----------	---------	----------	----------

افسانه کیومرث

معنای داستان یا سرگذشت خیالی و غیرواقعی به کار می‌روند. (اسطوره‌شناسان، مورخان و دیگر محققان درباره اینکه محتوای افسانه‌ها به کلی غیرواقعی است یا نه، اتفاق نظر ندارند. بیشتر آنان بر این عقیده هستند که افسانه‌ها براساس واقعیت‌های تاریخی ساخته شده‌اند، اما با گذشت زمان تغییر کرده و به شکل افسانه و اسطوره درآمدند.)

تاریخ و افسانه

امروزه دوران سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان به عنوان دوره افسانه‌ای (اساطیری) تاریخ ایران شناخته می‌شود. تاریخ بسیاری از اقوام و جوامع کهن، از جمله تاریخ ایران زمین، با افسانه و اسطوره آغاز می‌شود. واژه‌هایی مانند افسانه، قصه، داستان و اسطوره، گرچه هر یک معنای خاص و ریشه لغوی خود را دارند، اما تقریباً همگی به

فعالیت ۱

به پنج گروه تقسیم شوید و هر گروه با استفاده از مجموعه قصه‌های شاهنامه، یکی از داستان‌های زیر را خلاصه و آن را در کلاس گزارش کنید و بگویید هر یک از این داستان‌ها، متعلق به کدام یک از دوره‌های نمودار بالا است. ۱- داستان جمشید؛ ۲- داستان ضحاک ماردوش؛ ۳- داستان کاوه آهنگر؛ ۴- داستان سیاوش؛ ۵- داستان رستم و سهراب.

۲- تا دو بیست سال پیش دیدگاه مورخان نسبت به پاسارگاد پرسپولیس آرامگاه کورش کبیر چه بود؟

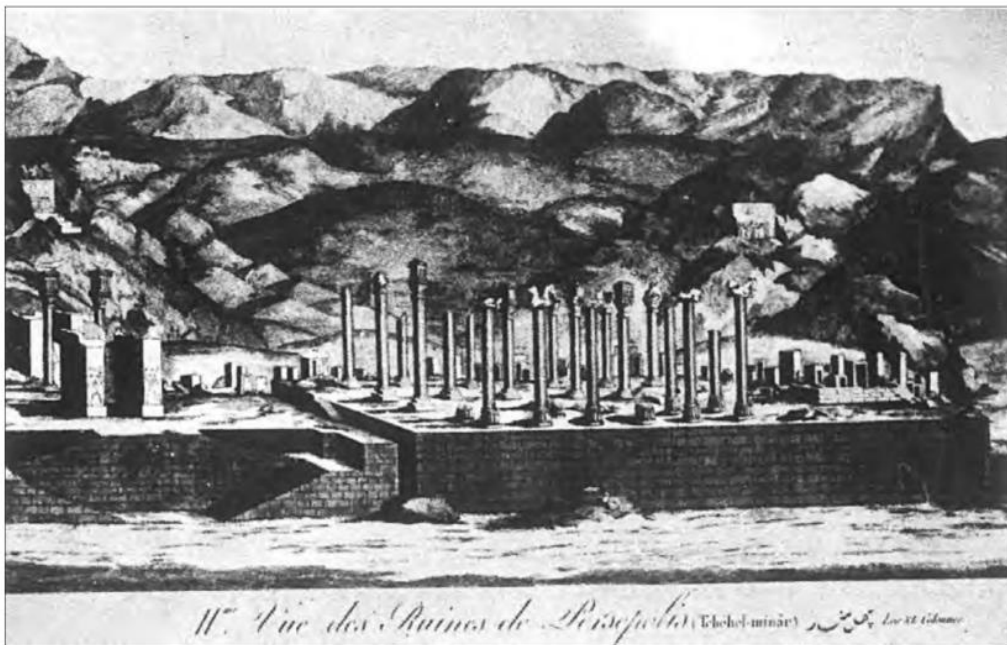
۳- در دوران صفویه چه تحولی در زمینه باستان شناسی ایران به وجود آمد؟

گسترده‌ای را درباره تاریخ ایران در دوره باستان آغاز کردند. آگاهی‌های تاریخی تازه‌ای که در نتیجه خوانده شدن خط‌های باستانی و کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمد، نقش بسزایی در توجه و گرایش این گروه از محققان به تاریخ آن دوره داشت. **۲ پرسش**

پیشینه تحقیقات جدید درباره تاریخ ایران باستان: (در دوره صفویه، تمایل و علاقه اروپاییان برای مسافرت به کشور ما و شناخت تاریخ و فرهنگ آن، دو چندان شد. در آن زمان، نویسندگان و محققان اروپایی به واسطه نوشته‌های هرودت و سایر مورخان یونانی و رومی عهد باستان، اخبار و آگاهی قابل توجهی درباره سلسله‌ها و شاهان ایران در دوره باستان در اختیار داشتند. به همین دلیل برخی از جهانگردان اروپایی که در دوران فرمانروایی صفویان به ایران آمدند، با کنجکاوی زیاد در جست و جوی بناها و آثار تاریخی دوره هخامنشی به خصوص در فارس بودند. تعدادی از این جهانگردان از آثار مذکور گزارش و تصویر تهیه کردند.) **۳**

به هر حال، عموم مورخان تا دو بیست سال پیش، در میان سلسله‌های حکومتی ایران باستان، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت نسبتاً در خور توجهی داشتند و سلسله و شاهان اشکانی را تا حدودی می‌شناختند، اما چندان شناختی از سلسله‌های ایلام، ماد و هخامنشیان نداشتند و پادشاهان بزرگی چون کوروش **۳** و داریوش هخامنشی را به درستی نمی‌شناختند؛ از این رو، (پارسه یا پرسه پلیس، پایتخت هخامنشیان را به جمشید، پادشاه افسانه‌ای ایران، نسبت می‌دادند و این مکان تاریخی را تخت جمشید می‌نامیدند. آنان همچنین پاسارگاد، پایتخت کورش را به حضرت سلیمان پیامبر منسوب می‌کردند و آرامگاه بنیان‌گذار سلسله هخامنشی را قبر مادر حضرت سلیمان می‌شمردند.) **۲**

ب - آگاهی تاریخی متکی به پژوهش و کاوش‌های جدید: (در دو قرن گذشته توجه و علاقه به تاریخ ایران در عهد باستان به‌طور چشمگیری افزایش یافت و شمار زیادی از باستان‌شناسان و مورخان ایرانی و غیر ایرانی، تحقیقات

○ نقاشی بقایای تخت جمشید در سفرنامه شاردن (جهانگرد فرانسوی) که در زمان صفویه به ایران سفر کرد.

یک توضیح

حکایت نام‌گذاری خط میخی

کمپفر، یکی از جهانگردان آلمانی بود که در زمان صفویه به ایران سفر کرد و خاطراتش از این سفر را در کتابی با عنوان «سفرنامه کمپفر» نوشت. او نیز همانند بسیاری از جهانگردان اروپایی علاقه‌مند بود از آثار و مکان‌های تاریخی کشور ما دیدن کند. از این رو، به تخت جمشید رفت و گزارشی از این مکان باستانی تهیه و در سفرنامه خویش نگاشت. کمپفر خطوط سنگ‌نوشته‌های هخامنشی در تخت جمشید را به میخ تشبیه کرد و آنها را خط میخی نامید.

۴) با گسترش روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا در دوره قاجاریه، اروپاییان بیشتری به عنوان جهانگرد، بازرگان، سفیر، باستان‌شناس و ... به کشور ما آمدند و روز به روز بر تعداد بازدیدکنندگان خارجی از آثار و مکان‌های تاریخی بخصوص تخت جمشید، پاسارگاد و شوش افزوده شد. بدین گونه، کم‌کم زمینه برای انجام کاوش‌های باستان‌شناسی در ایران فراهم آمد. ۵) در زمان محمدشاه قاجار یک افسر انگلیسی به نام سِر هنری راولینسون^۱ موفق به خواندن خط میخی شد و سنگ‌نوشته داریوش هخامنشی در بیستون را ترجمه کرد. با خوانده شدن خط میخی، علاقه اروپاییان به فعالیت‌های باستان‌شناسی در ایران بیشتر شد و دولت فرانسه اجازه حفاری و سپس امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی را در سرتاسر ایران به دست آورد. پس از آن بود که باستان‌شناسانی از فرانسه به کشور ما آمدند و در محوطه باستانی شوش به حفاری و کاوش مشغول شدند. ۵)

۱ ارنست هرتسفلد در تخت جمشید

در سال ۱۳۰۶ ش، کاوش‌های باستان‌شناسی از انحصار فرانسویان خارج شد و باستان‌شناسان برجسته‌ای از کشورهای مختلف مانند ارنست هرتسفلد آلمانی^۲ و آرتور پوپ آمریکایی^۳ شروع به فعالیت کردند و دامنه کاوش‌های باستان‌شناسی وسیع‌تر شد. به تدریج، نسلی از باستان‌شناسان زبده ایرانی پرورش یافتند و شروع به کار کردند.

فعالیت ۲

به پنج گروه تقسیم شوید و با راهنمایی دبیر خود، هر گروه درباره زندگی‌نامه، آثار و خدمات علمی برجسته باستان‌شناسان زیر اطلاعاتی را در قالب پاورپوینت گردآوری و به کلاس ارائه کنید: ۱- عزت‌الله نکهبان؛ ۲- عیسی بهنام؛ ۳- علی سامی؛ ۴- یوسف مجیدزاده؛ ۵- صادق ملک‌شهمیرزادی.

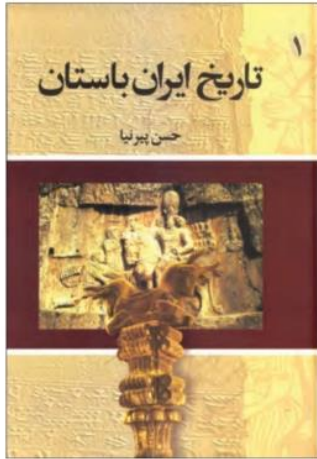
۱- Henry Rawlinson

۲- Ernest Herzfeld

۳- Arthur Pope

پژوهش‌های مستقلی را درباره تاریخ ایران باستان به انجام رساندند.

به دنبال خوانده شدن خطوط کهن و انجام کاوش‌های باستان‌شناسی، تعدادی از پژوهشگران ایرانی و غیرایرانی

لینک دریافت فایل کامل در
تلگرام @s-m73javad
واتساپ 09013874879

ساسانیان بهتر و بیشتر شناخته شوند و امکان تشخیص تاریخ واقعی از افسانه، تا حدودی فراهم آمد. کاوش‌های باستان‌شناسی و پژوهش‌های جدید همچنین نشان داد که چندین هزار سال پیش از مهاجرت اقوام آریایی، ساکنان فلات ایران به یک‌جانشینی و کشاورزی روی آورده و تمدن نسبتاً پیشرفته‌ای را بنیان نهاده بودند. یکی دیگر از نتایج تحقیقات دو قرن گذشته، تقسیم‌بندی جدیدی بود که مورخان از تاریخ ایران در دوره باستان ارائه کردند. (۳ پرسش

دستاورد‌های کاوش‌ها و تحقیقات جدید: کاوش‌های باستان‌شناسی و تحقیقاتی که درباره تاریخ ایران در دوره باستان در دو‌یست سال گذشته صورت گرفت، دستاورد‌های گوناگونی داشته است. اگرچه بخشی از آثار تاریخی کشف‌شده در کاوش‌های باستان‌شناسی، به موزه‌های اروپا و آمریکا انتقال یافت، اما در نتیجه این کاوش‌ها، اطلاعات تاریخی بسیار ارزشمندی به دست آمد. این آگاهی‌ها کمک کرد تا سلسله‌های پادشاهی مادی تا

دوران پیش از تاریخ (از حدود ۱ میلیون تا ۵ هزار سال پیش)	دوران تاریخی (از ۵ هزار سال پیش تا کنون)				
	دوران پیش آریایی (۳۰۰۰ ق.م. تا حدود ۷۰۰ ق.م.)		دوران حکومت آریاییان (۷۰۰ ق.م. تا ۶۵۱ ق.م.)		
	ایلام	ماد	هخامنشیان	سلوکیان	اشکانیان

فعالیت ۳

نمودار صفحه ۶۲ را با نمودار بالا مقایسه و تفاوت‌های آنها را بیان کنید.

برجای مانده است. ابزار، ظروف، اشیاء و بقایای بناهای مختلف مانند کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، آب‌بندها و کاروانسراها که از روزگار ایران باستان باقی مانده است، منبع دست اول برای پژوهش در آن دوره به حساب می‌آیند.

این منابع، حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره وضعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ایران باستان هستند و ابعاد مختلف دانش، فنون، مهارت‌ها و خلاقیت‌های ایرانیان را در این عصر آشکار می‌کنند. (۶

منابع تحقیق تاریخ ایران در دوران باستان

در درس اول خواندید که منابع تحقیق تاریخ به دو دسته منابع دست اول یا اصلی و منابع دست دوم یا فرعی تقسیم می‌شوند.

۱- منابع دست اول

منابع دست اول یا اصلی تاریخ ایران باستان به دو دسته منابع غیرنوشتاری و منابع نوشتاری، تفکیک می‌شوند. الف- منابع غیرنوشتاری (این دسته از منابع، شامل تمامی آثار مادی و دست‌ساخته‌هایی می‌شود که از ایرانیان باستان

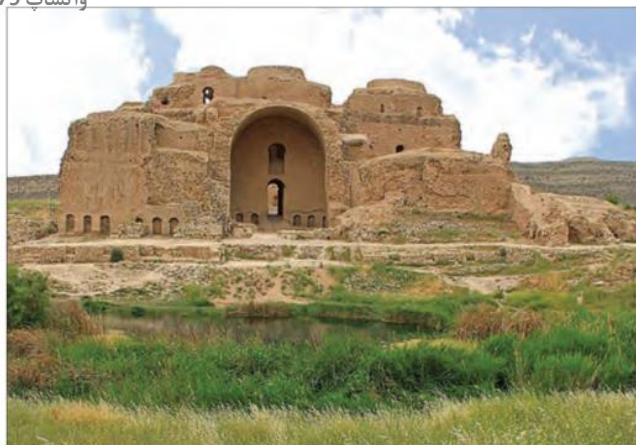
آثار و بناهای باستانی ایران

مستند تل آجری

لینک دریافت فایل کامل در

تلگرام @s-m73javad

واتساب 09013874879

بقایای کاخ اردشیر بابکان - فیروزآباد - استان فارس

نمونه‌ای از آثار سفالی و فلزی دوران باستان

فعالیت ۴

- الف - به نظر شما چرا آثار و اشیای متعلق به دوران پیش از تاریخ، نقشی کلیدی در شناخت این دوره دارند؟
- ب - به تصویر آثار و بناهای بالا به دقت نگاه کنید و با راهنمایی دبیر خود بگویید این آثار و بناها، حاوی چه اطلاعاتی درباره گذشته هستند؟
- پ - اشیاء و ابزار باستانی چه اطلاعاتی درباره سازندگان و استفاده‌کنندگان این آثار در اختیار محققان قرار می‌دهند؟

ب - منابع نوشتاری: (منظور از منابع نوشتاری، تمامی نوشته‌هایی است که دربارهٔ رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان نگارش یافته‌اند و یا اینکه می‌توان از آنها اطلاعات و شواهد تاریخی به دست آورد. برجسته‌ترین منابع نوشتاری این دوره عبارت‌اند از سنگ‌نوشته‌ها، گل‌نوشته‌ها، سالنامه‌ها و کتاب‌های تاریخی، ادبی، دینی و جغرافیایی. (۶) وجود دارد. (۷)

یک توضیح

کِسْتُنْ^۱ و پروکوپئوس^۲

در درس‌های قبل با برخی از مورخان یونان باستان مانند هرودت آشنا شدید. علاوه بر اینان، مورخان یونانی و رومی دیگری نیز در عصر باستان بودند که در آثارشان به تاریخ ایران پرداخته‌اند؛ از آن جمله‌اند کِسْتُنْ یونانی و پروکوپئوس رومی. کِسْتُنْ (گزنفون): او به‌عنوان مزدور در جنگ میان کوروش کوچک و اردشیر دوم هخامنشی شرکت داشت. او شرح این جنگ را در یکی از آثارش نوشته است. کتاب دیگری با عنوان کوروش‌نامه در شرح زندگی و کشورگشایی‌های کوروش بزرگ بنیان‌گذار سلسلهٔ هخامنشی دارد که آمیخته با پند و افسانه است.

پروکوپئوس: نویسنده و مورخ رومی در اوایل قرن ۶ م. که علاقه‌مند به تاریخ‌نگاری و ثبت وقایع تاریخی به خصوص رویدادهای نظامی بود. او منشی یکی از سرداران روم بود و در جنگ‌های بسیاری، از جمله جنگ با ایران، شرکت کرد. کتاب او شامل چندین مجلد است که جلدهای اول و دوم آن، اختصاص به جنگ‌های ایران و روم دارد. وی خود شاهد بسیاری از حوادثی بوده که در اثرش نقل کرده است.

۱- Xenophon

۲- Procopius

فعالیت ۵

با توجه به روابطی که میان ایران با یونان و روم در دوران باستان وجود داشته است، استدلال کنید که چرا مورخ و محقق نباید تمام نوشته‌های مورخان یونانی و رومی دربارهٔ ایران را بی‌چون و چرا بپذیرد؟

نگذاشته‌اند، اما به گفتهٔ هرودت، ایرانیان از شعور و آگاهی تاریخی بالایی برخوردار بوده‌اند (شاید یکی از دلایل ضعف تاریخ‌نگاری در آن دوره، این باشد که سنت شفاهی، بسیار مقبول‌تر و پسندیده‌تر از سنت کتابت بوده است. علاقه و عادت به حفظ سینه به سینه مطالب در قرن‌ها و حتی هزاره‌ها، لزوم ثبت و نگارش آنها را در درجهٔ اهمیت کمتری قرار داده است.) (۸)

منابع نوشتاری ایرانی: اگرچه ایرانیان عصر باستان، همچون یونانیان و رومیان، در نوشتن کتاب‌های تاریخی موفق نبودند، اما شواهد و قرائن زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد ثبت و ضبط وقایع و حوادث مهم، مورد توجه بوده است و دبیران مخصوصی به این کار اشتغال داشته‌اند؛ بنابراین، در ایران باستان، هرچند وضعیت تاریخ‌نگاری مانند یونان و روم مطلوب نبوده و مورخان بزرگی پا به عرصه

۱۰- لوح گلی های کشف شده در تخت جمشید به چه زبانی نوشته شده اند و حاوی چه اطلاعاتی می باشند؟

۱۱- محتوای سنگ نوشته شاپور چیست؟

۱۲- خدای نامه ها چه نوع نوشته ای هستند؟

۱۳- علت اهمیت خدای نامه ها چیست؟

سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی مهم‌ترین منابع نوشتاری ایرانی در دوره هخامنشیان هستند. پنج ستون از سنگ‌نوشته بیستون که در حقیقت گزارشی تاریخی محسوب می‌شود، به شرح وقایع دوران آغازین فرمانروایی داریوش بزرگ و سرکوب شورش‌های نواحی گوناگون اختصاص دارد. ۹

سنگ‌نوشته‌های دیگری نیز از این پادشاه و دیگر شاهان هخامنشی وجود دارد که رویدادهای تاریخی را شرح می‌دهند.

○ سنگ نوشته خشیارشا هخامنشی - شهر وان - ترکیه

اقتصادی و اجتماعی و تشکیلات اداری دوره هخامنشیان ارائه می‌دهند. ۱۰

از دوره ساسانی نیز تعداد زیادی سنگ‌نوشته بر جای مانده که رویدادهای تاریخی را گزارش می‌کنند. از آن جمله است

۱۰) علاوه بر سنگ‌نوشته‌ها، در کاوش‌های تخت جمشید بیش از سی هزار لوح گلی به زبان ایلامی کشف شد که تاکنون حدود چهار تا پنج هزار از این لوح‌ها خوانده و ترجمه شده‌اند. این لوح‌ها اطلاعات سودمندی درباره اوضاع

تعدادی از سنگ‌نوشته‌های دوره ساسانی

قصه‌های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آنها با واقعیات تاریخی انطباق دارد. ۱۱

مورخان مسلمان ایران، مانند طبری و دینوری، با استفاده از ترجمه‌های عربی از خدای‌نامه‌ها، تاریخ ایران باستان را نگاشتند. نوشته‌های این مورخان تا دویست سال پیش همچنان منبع اصلی مطالعه و شناخت تاریخ ایران باستان به حساب می‌آمد. متن اصلی خدای‌نامه‌ها و ترجمه عربی آنها از بین رفته و چیزی از آنها باقی نمانده است. ۱۳

۱۱) سنگ‌نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم که شرح جنگ‌های این پادشاه با رومیان را بازگو می‌کند. ۱۱

همچنین در این دوره، کتاب‌هایی در موضوع‌های تاریخی، دینی، ادبی و جغرافیایی نوشته شده که برخی از آنها به‌جا مانده‌اند. ۱۲

خدای‌نامه‌ها از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی دوره ساسانی به شمار می‌روند که بازگوکننده تاریخ عمومی سرزمین و مردم ایران از آغاز آفرینش تا اواخر حکومت ساسانی هستند. محتوای خدای‌نامه‌ها، آمیخته با افسانه و

این کتاب که در اواخر دوره ساسانی نوشته شده، شرحی آمیخته با افسانه درباره اردشیر یکم، بنیان‌گذار سلسله ساسانی است.

رساله‌ای کوچک به زبان پهلوی در موضوع جغرافیای تاریخی شهرهای ایران در دوره ساسانی

در دویست سال اخیر توسط مورخان، باستان‌شناسان و زبان‌شناسان ایرانی و غیر ایرانی نوشته شده است. (۱۴)

۲- منابع دست دوم شامل انواع مختلفی از کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌های تحصیلی و طرح‌های پژوهشی است که

فعالیت ۶

به پنج گروه تقسیم شوید و با راهنمایی دبیر خود، هر گروه پنج منبع دست دوم یکی از دوران‌های زیر را شناسایی و در چند سطر معرفی کنید: الف - دوران پیش از تاریخ ایران؛ ب - دوران ایلام و ماد؛ پ - دوران هخامنشیان؛ ت - دوران اشکانیان؛ ث - دوران ساسانیان.

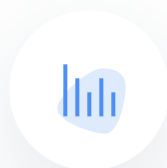
پرسش‌های نمونه

- ۱ ایرانیان تا دویست سال پیش چه درکی از تاریخ دوره باستان خود داشتند؟
- ۲ چه عواملی شناخت تاریخی نسبت به ایران باستان را در دو قرن اخیر متحول کرده است؟
- ۳ سه مورد از نتایج و دستاوردهای کاوش‌ها و تحقیقات جدید را درباره تاریخ ایران در عصر باستان توضیح دهید.
- ۴ پنج مورد از منابع غیرنوشتاری تاریخ ایران در دوران پیش از اسلام را نام ببرید.
- ۵ وضعیت تاریخ‌نگاری ایرانیان در دوران باستان را بررسی و تحلیل کنید.

اپلیکیشن درسی همیار

برنامه رایگان درسی همیار

تمام پایه ها

جواب کتاب ، تدریس و نمونه سوال

همیشه رایگان

برنامه همیار کاملا رایگان میباشد